

Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

Beyond structuralism. Lexical hybrids in the light of cognitive grammar

Anna Kłaczyńska

INSTYTUT FILOLOGII POLSKIEJ, UNIWERSYTET GDAŃSKI
UL. WITA STWOSZA 55, 80-308 GDAŃSK

fon@amu.edu.pl

Abstract

The article is an attempt at interpretation of traditional structural word formation according to cognitive grammar. Exploration field is concentrated on lexical hybrids with English element in Polish language. The research on hybrids essence reveals their semiotic nature. Traditional and structural point of view is not enough to show all aspects of these kind of words, therefore new instruments are needed. New way of description hybrid phenomena is offered by the cognitive grammar. Cognitive grammar possibilities let investigate hybrids with English element in an interesting way, which is not usually used in traditional word formation. The analysis also shows how important are semantics and linguistics awareness in the creation of new words.

Abstrakt

Artykuł jest próbą interpretacji zagadnień słowotwórstwa hybryd leksykalnych z elementem angielskim w języku polskim z wykorzystaniem gramatyki kognitywnej na tle tradycyjnego słowotwórstwa strukturalnego. Badania nad istotą hybryd pozwolą pokazać ich semiotyczną naturę, natomiast dokład-

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

niejsza analiza budowy tych wyrazów wykaże, iż w celach poznawczych warto wyjść poza strukturalne koncepcje badawcze i sięgnąć do narzędzi oferowanych przez inne teorie językoznawstwa. W tymże opracowaniu wykorzystano alternatywną w stosunku do głównego nurtu językoznawstwa i prężnie rozwijającą się teorię gramatyki kognitywnej. Gramatyka kognitywna może bowiem przynieść nowe spojrzenie na istniejące w polszczyźnie hybrydy z częstkami angielskimi, których sposoby tworzenia, postrzegania, rozumienia wydają się bardziej interesujące, aniżeli wykazywałoby to słowotwórstwo w klasycznym, jedynie strukturalnym rozumieniu. Analiza wybranych jednostek językowych przedstawiona w niniejszym artykule ma na celu również ukazanie tego, jak istotne w tworzeniu nowych słów są semantyka oraz świadomość językowa.

Artykuł ten ma na celu pokazanie możliwości analizowania budowy leksemów w inny sposób, aniżeli powszechnie stosowany w językoznawstwie polskim, tradycyjny i strukturalistyczny opis słowotwórczy. Tym „innym”, wychodzącym naprzeciw współczesnym problemom języka i językoznawstwa sposobem może być zastosowanie gramatyki kognitywnej – gałęzi szerszego nurtu kognitywnego. Nowszy koncept badawczy nie oznacza jednak definitywnego odejścia od ugruntowanej metodologii strukturalnej. Trzeba bowiem podkreślić, iż niektóre postulaty twórcy strukturalizmu – Ferdinanda de Saussure'a – zostały przez kognitywistów zaaprobowane i wcale nie należy traktować ich jako reliktyw przeszłości.

Rozważania analityczne winien poprzedzić wywód teoretyczny objaśniający pokrótce rolę Ferdinanda de Saussure'a w rozwoju językoznawstwa jako dyscypliny naukowej oraz wpływ jego myśli na teorię kognitywną. Najistotniejsze postulaty wybitnego genewczyka będą bowiem wykorzystane w analizie empirycznej materiału badawczego, jaki stanowią interesujące pod względem i struktury, i znaczenia, hybrydy leksykalne. Holistyczna synteza badawcza formacji hybrydowych znajdzie również odzwierciedlenie w podstawowej terminologii, jaką posługuje się gramatyka kognitywna.

Istotą techniki komparatystycznej wykraczającej poza ramy strukturalnego opisu słowotwórczego jest szerokie ujęcie terminu *hybryda leksykalna*, dzięki któremu przyjęta koncepcja pozwala w niekonwencjonalny sposób przyjrzeć się wybranym hybrydom, które w swej budowie zawierają element pochodzenia angielskiego (wyraz lub mniejszą część, np. sufiks). Główny etap analiz będzie stanowił propozycję podziału wyrazu hybrydycznego na części w sekwencji ujmującej procesy słowotwórcze z wyko-

rzystaniem gramatyki kognitywnej, wskazując tym samym, jak ważna jest świadomość wyboru odpowiedniego znaczenia danego elementu przy konstruowaniu nowych pojęć.

1. Wprowadzenie

1.1 Ferdinand de Saussure i teoria strukturalizmu

Ferdinand de Saussure – jeden z najwybitniejszych umysłów Europy XX wieku, z wykształcenia w pierwszym rzędzie fizyk i chemik¹, ale znany z zamiłowania do nauki przede wszystkim jako językoznawca i prekursor strukturalizmu² – wprowadził językoznawstwo do kręgu dyscyplin naukowych, tworząc fundamentalną teorię języka wykorzystywaną później w wielu różnych dziedzinach akademickich, np. w literaturoznawstwie, poetyce, antropologii, psychologii. Do najważniejszych osiągnięć tego genewskiego językoznawcy należy rozróżnienie języka (fr. *langue*) od mówienia (fr. *parole*), nadanie prymatu badaniom synchronicznym nad diachronicznymi, sformułowanie samej definicji języka oraz odkrycie dualistycznej natury znaku językowego. Jego koncepcja lingwistyczna definiuje język jako „system znaków, w którym istotny jest jedynie związek znaczenia i obrazu akustycznego i w którym obie części znaku są w równej mierze psychiczne” (Saussure 1916, 2002: 42). Dwie części znaku językowego będącego bytem psychicznym o dwóch obliczach, czyli połączeniem *pojęcia* i *obrazu akustycznego*, które szwajcarski językoznawca nazwał odpowiednio *signifié* i *signifiant*, łączy dowolna (arbitralna) więź, natomiast sam język jest tworem społecznym (Saussure 1916, 2002: 90-92)³. Językiem de Saussure nazwał wszystko to, co jest „wspólne dla całej społeczności językowej i tym samym niezależne od poszczególnych jej członków, choć zdeponowane w umyśle⁴ każdego użytkownika języka, a mówienie jest realizacją języka” (Saussure 1916, 2002: 11-12).

¹ De Saussure rozpoczął studia z fizyki i chemii na Uniwersytecie Genewskim w 1875 roku, ale w owym czasie uczęszczał także na wykłady z innych przedmiotów: z filozofii, historii sztuki, gramatyki języka greckiego i łacińskiego. Szybko zainteresował się przede wszystkim językoznawstwem, dlatego dołączył do grona niemieckich młodogramatyków w Lipsku, aby studiować językoznawstwo indoeuropejskie (por. *Wprowadzenie* Kazimierza Polańskiego do wydania *Kursu językoznawstwa ogólnego* z 2002 roku).

² Znamienite jest to, że w wydanej pośmiertnie książce *Cours de linguistique générale* (1916) de Saussure nie użył terminu *struktura*, lecz do zdefiniowania języka posłużył się pojęciami takimi jak, *système* i *mécanisme*, a mimo to nazywany jest pionierem strukturalizmu (Bussmann 1998: 458).

³ Cytowane fragmenty *Kursu językoznawstwa ogólnego* (2002) pochodzą z nowszego wydania, natomiast pierwodruk w języku polskim ukazał się w roku 1991 nakładem Wydawnictwa Naukowego PWN. Dane oryginału: *Cours de linguistique générale* (publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger, 1916).

⁴ Podkreślenie autorki.

Aspekt społeczny od samego początku budowania tez badawczych był dla de Saussure'a niezwykle istotnym czynnikiem kształtującym język (fr. *langue*): „aby język mógł zaistnieć, potrzebna jest zbiorowość mówiąca (...), nie istnieje on nigdy poza faktem społecznym, gdyż jest zjawiskiem semiologicznym” – mówił językoznawca (Saussure 1916, 2002: 100). Istotny był także umysł człowieka, ponieważ znaki językowe jawią się przede wszystkim w przestrzeni mentalnej. W tym ujęciu można dostrzec pewną analogię do współczesnych założeń lingwistycznego nurtu kognitywnego, w którym korelacja kreatywnego umysłu z abstrakcyjnym systemem znaków jest kluczową motywacją do tworzenia słów.

Nauka o znakach – semiologia, często współcześnie nazywana także semiotyką⁵, którą de Saussure wyobrażał sobie jako „naukę badającą życie znaków w obrębie życia społecznego”, od gr. *sēmeîon* ‘znak’ (Saussure 2002: 44) – jest bliska językoznawstwu kognitywnemu także pod względem rozumienia istoty znaku językowego i głównej teorii języka jako systemu znaków (Taylor 2007: 45). Jak podkreślał de Saussure, znaku językowego nie należy utożsamiać z połączeniem rzeczy i dźwięku, ponieważ „pojęcie (fr. *signifié*) i obraz akustyczny (fr. *signifiant*) są obiektami psychicznymi tkwiącymi w umyśle użytkownika języka” (Taylor 2007: 48; Saussure 2002: 90)⁶. Myśl tę w pełni aprobuje gramatyka kognitywna – koncepcja, która powstała kilkadziesiąt lat po wydaniu zbioru wykładów de Saussure'a, zawierającego materiał teoretyczny z głównymi tezami badacza. Podobieństwa między tymi teoriami nie ograniczają się jedynie do koncepcji samego znaku. W podstawach językoznawstwa kognitywnego i gramatyki kognitywnej widać także inne aspekty ideologii szwajcarskiego językoznawcy. Na początku warto więc przedstawić chociaż w zarysie główne założenia kognitywizmu.

1.2 Strukturalizm w kognitywizmie – kognitywizm w strukturalizmie

Językoznawstwo kognitywne stanowi współcześnie jeden z najbardziej ewoluujących nurtów w lingwistyce, a w jeszcze pełniejszej perspektywie naukowej sama kognitywistyka (ang. *cognitive science*) obejmuje swoim szerokim spektrum nie tylko badania nad językiem, ale i inne obszary wiedzy: psychologię, neurologię, informatykę. Rozmach, z jakim dziś rozwija

⁵ Nazwa *semiotyka* rozpowszechniła się pod wpływem koncepcji znaków amerykańskiego filozofa Charlesa Sandersa Peirce'a. Termin *semiologia*, jak pisze Kazimierz Polański we *Wstępie do Kursu językoznawstwa ogólnego* (2002), przeważa w pracach francuskojęzycznych, natomiast w opracowaniach wydawanych w innych językach stosuje się nazwę *semiotyka* (Saussure 2002: 14).

⁶ To stwierdzenie de Saussure'a opiera się na wcześniejszych badaniach innego wielkiego językoznawcy, Wilhelma von Humboldta (1768-1835), według którego wyraz nie jest kopią przedmiotu, lecz obrazu, który wywołuje (stwarza) w umyśle (Saussure 2002: 15).

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

się kognitywizm jest porównywalny do niegdysiejszego interdyscyplinarnego zasięgu strukturalizmu. Twórcami kognitywnej dyscypliny lingwistycznej są naukowcy amerykańscy: George Lakoff, Ronald W. Langacker, Leonard Talmy, Mark Turner i inni. Myśl kognitywna zyskała jednak popularność międzynarodową i dziś jest rozwijana w wielu ośrodkach badawczych na całym świecie.

Użyty wcześniej termin *gramatyka kognitywna* oznacza, w węższym ujęciu⁷, teorię językoznawstwa kognitywnego rozwijaną od połowy lat siedemdziesiątych przez jednego z prekursorów tego nurtu językoznawstwa – Ronalda W. Langackera. Fundamentalna idea gramatyki kognitywnej głosi, że „gramatyka języka ma charakter symboliczny” (Langacker 2009: 19)^{8,9}. Jest to tak zwana teza o symbolizacji, którą można uważać za „naturalne rozwinięcie koncepcji znaku de Saussure’a” (Taylor 2007: 44). Langacker, o czym w swojej książce pod tytułem *Gramatyka kognitywna* (2007) pisze jeden z kontynuatorów jego prac – John R. Taylor – otwarcie wyraża swoje przekonanie o wzajemnym przenikaniu się niektórych podstawowych twierdzeń teorii genewskiego strukturalisty i głównych założeń amerykańskiego kognitywizmu:

“Język ma naturę symboliczną. Udostępnia swoim użytkownikom – dla celów osobistych bądź komunikacyjnych – otwarty zbiór znaków czy też wyrażań, z których każde stanowi powiązanie pewnego rodzaju reprezentacji semantycznej z reprezentacją fonologiczną.” (Taylor 2007: 45).

De Saussure widział w znaku językowym pojęcie i obraz akustyczny, a Langacker wyróżnia w nim biegun semantyczny, czyli znaczenie, oraz biegun fonologiczny, którym może być zarówno wypowiedzianie dźwięków, jak i pismo czy gesty wykorzystywane w języku migowym (Langacker 2009: 40). Podobieństwo podstawowych twierdzeń gramatyki kognitywnej

⁷ Terminy *kognitywizm* i *gramatyka kognitywna*, choć bardzo podobne, nie są pojęciami tożsamymi (por. Taylor 2007: 3-4).

⁸ Roland W. Langacker swoją teorię przedstawił w dwutomowym dziele *Foundations of Cognitive Grammar* (1987: 1991). Pierwszy tom zatytułowany *Theoretical Prerequisites* został wydany wcześniej, w 1987 roku, a kilka lat później ukazała się druga część pracy, pt. *Descriptive Application*. Obie książki zostały wydane przez Stanford University Press. Publikacje te były wznawiane w kolejnych latach. Cytowana we fragmentach niniejszego artykułu teoria gramatyki kognitywnej pochodzi z jednego z najnowszych wydań prac badacza w języku polskim, z książki *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie* (2009).

⁹ Langacker jest twórcą gramatyki kognitywnej, ale niebagatelny wkład w rozwój językoznawstwa kognitywnego mają także inni badacze. Do najświetniejszych umysłów nurtu kognitywnego należą niewątpliwie George Lakoff i Mark Johnson – twórcy znakomitego dzieła *Metafory w naszym życiu* (1988).

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

do twierdzeń de Saussure'a jest więc zauważalne w podstawach strukturalizmu dotyczących znaku językowego.

W pewnych aspektach obie wielkie teorie różnią się od siebie. Pionier językoznawstwa z Genewy tworząc podwaliny semiologii, prowadził analizy znaku językowego przede wszystkim w odniesieniu do wyrazów, podczas gdy gramatyka kognitywna traktuje istotę znaku o wiele szerzej, budując własną nomenklaturę terminologiczną, której rudymentami są *teza o symbolizacji* oraz *jednostka symboliczna*:

Teza o symbolizacji. Twierdzenie, że język w swej naturze stanowi mechanizm łączenia struktur fonologicznych (tj. języka w formie postrzegalnej) ze strukturami semantycznymi (tj. znaczeniami czy konceptualizacjami). W związku z tym język można wyczerpująco opisać odwołując się jedynie do (i) struktur fonologicznych, (ii) struktur semantycznych i (iii) relacji symbolicznych pomiędzy (i) i (ii). (Taylor 2007: 711).

Jednostka symboliczna. Skonwencjonalizowane połączenie danej struktury fonologicznej z daną strukturą semantyczną. Jednostki symboliczne mogą się różnić pod względem stopnia schematyczności oraz wewnętrznej złożoności. (Taylor 2007: 707).

Analogią Saussure'owskiego znaku językowego jest w kognitywizmie jednostka symboliczna, na którą składają się trzy elementy wyrażenia językowego: struktura fonologiczna (odpowiadająca terminowi *signifiant*), struktura semantyczna (utożsamiana z *signifié*) oraz łącząca je struktura symboliczna¹⁰. Tę złożoność posiada każde wyrażenie językowe – morfem, leksem, fraza, a nawet zdanie czy cały tekst (Taylor 2007: 23-24; por. Saussure 196, 2002: 90-91).

Ciekawy jest fakt, że słowo *struktura* pojawia się w gramatyce kognitywnej, a trudno znaleźć je w *Kursie językoznawstwa ogólnego*, gdyż sam de Saussure posługuje się innymi terminami – fr. *systeme* i *mecanisme*. Czerpanie przez lingwistykę kognitywną z dokonań wcześniejszego nurtu językoznawczego świadczy o doniosłości idei strukturalizmu i ogromnym znaczeniu badań de Saussure'a dla rozwoju językoznawstwa jako nauki.

¹⁰ Warto w tym miejscu przywołać fragment rozważań Taylora: „Tak jak w gramatyce kognitywnej jednostka symboliczna stanowi powiązanie struktury fonologicznej i semantycznej, tak też w ujęciu de Saussure'a znak językowy jest połączeniem obrazu akustycznego z pojęciem”. (Taylor 2007: 29).

W badaniu języka warto dostrzegać źródła inspiracji metodologicznych najnowszych koncepcji, gdyż mogą one zainicjować interdyscyplinarne poszukiwania rozwiązań problemów współczesnego językoznawstwa. Fuzja metodologiczna wiedzy teoretycznej zawartej w fundamentalnej teorii strukturalizmu oraz technik badawczych popularyzowanej w ostatnich dziesięcioleciach XX, a rozwijanej na ogromną skalę w XXI wieku, gramatyki kognitywnej może przynieść niespodziewane korzyści w badaniach analitycznych wielu zjawisk językowych.

2 Semiotyczna natura hybryd leksykalnych

2.1 Hybryda leksykalna. Zakres pojęcia

Celem niniejszego opracowania jest zbadanie za pomocą dwóch metodologii – strukturalnej i kognitywnej – semiotycznej natury znaków, jakimi są hybrydy leksykalne. Wyjaśnienia wymaga sam termin *hybryda*, który jest w językoznawstwie interpretowany na różne sposoby przez różnych językoznawców.

Czym jest hybryda? Danuta Buttler z pojęciem hybrydy utożsamia wyrazy zbudowane z elementów etymologicznie obcych, w których głównymi czynnikami różnicującymi je od pozostałych słów (zapożyczeń) są: neologiczność formacji słowotwórczej oraz poczucie obcości lub swojskości formantu. Według badaczki, obcy sufiks *-ista* utworzy hybrydę *krakowista*, ale nie będą hybrydami formacje *bębniista*, *piszczalista*, *szczypiornista*, gdyż są mało oryginalne i nie wyróżniają się z systemu (Buttler 1986: 29)¹¹. Z pary przymiotników o złożonym strukturalnie angielsko-polskim składzie morfemowym – *quizowy* i *sportowy* – tylko leksem *quizowy* zasługuje na miano hybrydy, gdyż, zdaniem badaczki, ma bardziej nietypowy charakter słowotwórczy.

W ujęciu Jana Kortasa hybrydami są te formacje, w których sufiks pochodzi z języka obcego, a nie z języka, w którym utworzono daną formację, bez względu na to, czy podstawą słowotwórczą jest rdzeń obcy czy rodzimy, np. *dętologia*, *aeroplan* (Kortas 2003: 109).

Klasyczna definicja z *Encyklopedii wiedzy o języku polskim* (1978) pod red. Stanisława Urbańczyka jako definiens hybrydy podaje informację, iż jest to w pierwszym rzędzie wyraz złożony z elementów pochodzących z różnych języków, którymi to elementami mogą być same rdzenie wyrazów, a także rdzenie z przedrostkami lub przyrostkami, np. *ciepłofikacja* (hybryda polsko-łacińska), *telewidz* (hybryda grecko-polska), *jaryzacja*

¹¹ Podobnie autorka interpretuje formacje złożone pochodzące od rodzimej nazwy własnej: *fredrolog*, *mickiewiczologia*, które są na tyle oryginalne, że sufiksy *-log* i *-logia* nie tracą na swej obcości, jak w przypadku zlewającego się z niektórymi tematami wyrazów sufiksu *-ista* (por. *bębniista*, *szczypiornista*).

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

‘sztuczne skracanie okresu wegetacji roślin’ (pol. *jary* + łac. *-yzacja*) (EWOJP 1978: 122). W większości słowników powtarza się informacja o tym, iż hybryda jest wyrazem złożonym z elementów należących do dwóch różnych języków bądź też jest to wyraz złożony z różnych języków czy z różnych fragmentów¹².

Istnieje kilka koncepcji na temat istoty hybrydyczności leksemów¹³. Respektując analizy terminologiczne wymienionych wyżej językoznawców oraz definicje słownikowe, można wyabstrahować z ich koncepcji najważniejsze atrybuty określające hybrydy i stworzyć ogólną definicję hybrydy leksykalnej.

W moim ujęciu badawczym relewantnym wyróżnikiem leksemów hybrydowych jest proveniencja poszczególnych części wyrazu. Aspekt etymologiczny składników wyrazów złożonych uważam za najistotniejszy w ekscerpcji hybryd leksykalnych ze słownictwa bez względu na ważność i funkcję danego elementu w wyrazie. Do hybryd zaliczam więc wszystkie formacje leksemowe złożone z części o obcej względem siebie etymologii, zarówno te zaimportowane do polszczyzny jako zapożyczenia właściwe, jak i te utworzone na gruncie języka polskiego za pomocą polskich lub obcych formantów (zapożyczenia sztuczne). Wyjątkiem mogą być spolonizowane

¹² Zbadano trzydzieści dziewięć publikacji leksykograficznych, encyklopedii, leksykonów. Por. niektóre: Pakosz, B., Sobol, E. (red. tomu) 1991. *Słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Markowski, A. (red.) 2006. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*. T. I A-P. Warszawa: Wydawnictwo PWN; *Słownik języka polskiego PWN* <http://sjp.pwn.pl>; Dyczkowski, A. (red. prowadzący) 1998. *Nowy leksykon PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Lukszyn, J. (red. nauk.) 1993. *Tezaurus terminologii translatorskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Sobol, E. (red.) 1995. *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Sobol, E. (red.) 2002. *Słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Sobol, E. (red.) 2002. *Nowy słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Doroszewski, W. (red.) 1997. *Słownik języka polskiego (1958-1962)*. Przedruk elektroniczny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; Urbanczyk, S. (red.) 1992. *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Markowski, A., Pawelec, R. 2002. *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa: „Wilga”; Skorupka, S., Auderska, H., Lempicka, Z. (red.) 1968. *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Jarosz, M. 2001. *Słownik wyrazów obcych*. Wrocław: Wydawnictwo Europa; Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiedzki, W. 1952. *Słownik języka polskiego*. T. 2 H-M. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

¹³ Oprócz prac Buttler i Kortasa warto sięgnąć do następujących publikacji: Obara, J. 1986. *Hybrydy i półkalki na tle innych jednostek językowych obcego i rodzimego pochodzenia*, [w:] Warchoń, S. (red.) *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich (księga referatów Ogólnopolskiej Konferencji naukowej w Lublinie, 10-11 maja 1984 roku)*. Lublin: UMCS, s. 59-73; Waszakowa, K. 2003. Czy w słowotwórstwie pojęcie «hybryda» jest przydatne?, *Poradnik Językowy*, nr 10, s. 3-11; Witaszek-Samborska, M. 1993. *Zapożyczenia z różnych języków we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)*. Prace Komisji Językoznawczej. T. XX. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

anglicyzmy, np. *bojkotować*, *e-mailować*, *klikać*, dlatego że formy czasownikowe z polskimi wykładnikami czasownika są wymuszone przez system języka polskiego. Niemożliwe jest używanie tychże czasowników w postaci niespolszczonej. Proces zapożyczenia i adaptacji słowotwórczej musiał odbywać się w tym samym czasie. Ponadto, w tych formacjach odczucie wzajemnie etymologicznej obcości morfemów dla większości użytkowników języka polskiego może nie mieć znaczenia lub też być kwestią niedostrzegalną.

Hybrydy jako językowe jednostki leksykalne o złożonej budowie morfologicznej swoje istnienie zawdzięczają także złożonym, wielowymiarowym i wieloczynnikowym procesom interferencyjnym towarzyszącym rozwojowi polszczyzny w jej ponadtysiącletniej historii. Najczęściej spotykane w leksykonach, przede wszystkim w słownikach wyrazów obcych, są hybrydy leksykalne utworzone z części należących do dwóch języków starożytnych – łaciny i greki, łączących się nie tylko ze sobą, ale i z częstkami innego pochodzenia, np. *autoagresja* < gr. *autós* 'sam' + fr. *agression*, z łac. *aggressio*, od *ag-gredior* 'przystępuję'; *autoreferat* < gr. *autós* 'sam' + niem. *Referat*, od łac. *refero* 'donoszę, zdaję sprawę'; *biochemia* < gr. *bíos* 'życie' + chemia < gr. *chemia*, *chýma*; *postmodernizm* < łac. *post* 'po' + fr. *modernisation*; *ultradźwięk* < łac. *ultra* 'ponad, poza, dalej' + pol. *dźwięk* (WSWO; SJPDor). Elementy greckie i łacińskie w postaci afiksów¹⁴ (przedrostków i przyrostków) stały się członami produktywnymi, wykorzystywanymi do derywacji seryjnej. Łączą się one zarówno z wyrazami polskimi¹⁵, jak i słownictwem wielu innych systemów językowych, co odzwierciedlają zaprezentowane wyżej przykłady.

2.2 Hybrydy z elementami angielskimi

W XXI wieku interferencję językową zdominowała nad wyraz ekspansywna leksyka angielskojęzyczna. Język angielski zaczął oddziaływać na polszczyznę stosunkowo późno w porównaniu z innymi językami obcymi i choć pojedyncze anglicyzmy zagościły w leksykonach na przełomie XVIII i XIX wieku¹⁶, to zapożyczenia angielskie stały się powszechnie zauważalne

¹⁴ Elementy w pozycji prepozycyjnej czy postpozycyjnej formacji hybrydowych mogą być nazywane nie tylko afiksami. Ich status bywa określany jako afiksoidy (prefiksoidy, sufiksoidy), człony związane, a same struktury hybrydowe mogą być określane mianem złożeń jednostronnie motywowanych, compositów, quasi-złożeń. Por.: Waszakowa (2005), Jądacka (2001), Kaproń-Charzyńska (2004), Grzegorzczkowska, Puzynina (1999).

¹⁵ Lub odczuwanymi jako polskie.

¹⁶ E. Mańczak-Wohlfeld dokumentuje pierwsze zapożyczenia właściwe z języka angielskiego już w XVII wieku. Pojawiły się one w *Merkuriuszu Polskim Ordynaryjnym* (1661), np. *kwakier*, *lord*, *mylord*, *spiker* (Mańczak-Wohlfeld 2006: 18). Badaczka wskazuje też zapożyczenia angielskie z XVIII wieku w pracy Franciszka Siarczyńskiego *Geografia czyli opisanie naturalne, historyczne i praktyczne krajów i narodów we czterech częściach się zawierające*. Są to wyrazy: *cutter*, *ket(c)h*, *sloop*, *yacht*, *bord* (Mańczak-Wohlfeld 1995: 24). Na początku wieku XIX w pierwszym wydaniu *Słownika języka polskiego* Samuela

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

w słownictwie polskim w wieku XX. Dziś język angielski ma status języka międzynarodowego, jakim kilkadziesiąt lat temu cieszyła się łacina. Znany angielski językoznawca David Crystal śmiało określa język angielski mianem „global language” (Crystal 2003).

Angielskie wyrazy, a nawet i mniejsze od wyrazów zapożyczenia z tego języka tworzą w polszczyźnie także hybrydy. Z tych względów hybrydy leksykalne z elementami o angielskiej proveniencji zasługują na uwagę, obserwację i przeprowadzenie badań analitycznych ukierunkowanych na ich semiotyczną naturę. W tym celu można posłużyć się metodologiczną symbiozą dwóch nauk: starszą metodologią strukturalną, jak i nowszą koncepcją kognitywną. W przedstawionej tutaj analizie klasyczna teoria strukturalizmu pomoże zrozumieć metody tworzenia tych złożonych znaków językowych, natomiast gramatyka kognitywna posłuży analizie hybryd leksykalnych od strony symbolicznej, ukazując wewnątrzwyrazowe relacje między częstokami budującymi hybrydy.

Istotą tworzenia hybryd jest zamysł połączenia w jednym słowie, w jednym znaku rozmaitych treści implikowanych przez różne jednostki języka w celu uzyskania takiej struktury symbolicznej, która mogłaby oddawać bogaty sens całych ciągów wyrazowych, zdań, a nawet tekstów. Jeden znak językowy ma za zadanie odzwierciedlić w sferze mentalnej człowieka skumulowane semantycznie treści należące do przynajmniej dwóch znaków, którymi, w ujęciu kognitywnym, mogą być jednostki mniejsze od leksemu, acz posiadające znaczenie.

Spójrzmy najpierw na proste połączenia form anglojęzycznych z polskimi morfemami. Hybrydy takie, jak *barmanka* (ang. *barman* + pol. *-ka*), *farmerka* (ang. *farmer* + pol. *-ka*), *globtroterka* (ang. *globtrotter*¹⁷ + pol. *-ka*) czy *behawioralny* (ang. *behaviour* + pol. *-alny*)¹⁸, *freejazzowy* (ang. *free jazz* + pol. *-owy*), *gangsterski* (ang. *gang* < *gangster* + pol. *-ski*) stanowią konstrukcję schematyczną ‘wyraz angielski + formant polski’. Hybrydy te, ze względu na wysoki stopień adaptacji w języku polskim (osiągnięty przez derywację), można nazwać peryferyjnymi. Znaczenie całej formacji jest budowane dzięki asocjacji treści niesionym przez oba człony struktury i zasadniczo stanowi ich sumę. Hybrydy *barmanka*, *farmerka*, *globtroterka* łączą w sobie pojęcia [BARMAN], [FARMER], [GLOBTRO-

Bogumiła Lindego z lat 1807–1814 znalazło się czternaście leksemów pochodzenia angielskiego (Mańczak-Wohlfled 1995: 26-27).

¹⁷ Z uproszczeniem w postaci redukcji podwójnej spółgłoski *tt* → *t*.

¹⁸ WSWO podaje przymiotnik *behawioralny* przy hasle *behavior*. Hasło zostało opatrzone informacją, iż *behavior* pochodzi od ang. *behaviour*. W języku angielskim istnieje jednakże przymiotnik *behavioural*, stąd też brak stuprocentowej pewności, czy przymiotnik *behawioralny* został utworzony na gruncie języka polskiego od rzeczownika (z formantem *-alny*), czy też od przymiotnika angielskiego (z formantem *-ny*).

Anna Kłaczyńska: *Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej*

TER] z pojęciem [KOBIETA] w strukturze symbolicznej wyrażonej przez integrację anglicyzmów [barman], [farmer], [globtroter] z formantem [ka], będącym w języku polskim wykładnikiem żeńskości. Przykłady *behavioralny*, *freejazzowy*, *gangsterski* w postaci hybrydowej łączą pojęcie [RZECZOWNIKA] i [PRZYMIOTNIKA] dzięki zmianom słowotwórczym – dodaniu elementów *-(al)ny*, *-owy*, *-ski*. Adiektywizacja zmienia desygnat w cechę, ale nie pozbawia formacji odniesienia do pierwotnego znaczenia anglicyzmu w rzeczywistości pozajęzykowej.

Nie zawsze jednak korelacja struktury semantycznej i fonologicznej jest dana bezpośrednio. W hybrydach *folklorizm* i *hormonoid* angielskie zapożyczenia *folklor* i *hormon* zyskują na gruncie języka polskiego przyrostki łącz. *-yzm* ‘przyrostek oznaczający nazwy abstrakcyjnych cech, nazwy nieosobowych nosicieli cech, nazwy idei, poglądów, zjawisk kulturowych, procesów i stanów’ oraz gr. *-(o)id* ‘wskazujący na podobieństwo do czegoś lub na posiadanie określonej cechy, postaci, kształtu’ (WSWO 2005: 525). Relacja symbolizacji łącząca jednostki [FOLKLOR] oraz [YZM], [HORMON] oraz [(o)ID]¹⁹ zmienia strukturę symboliczną całości. Znaczenie kryjące się w słowie *folklor* ‘tradycyjna, zwłaszcza ludowa, kultura jakiejś społeczności lub jakiegoś narodu, obejmująca obyczaje, pieśni, wierzenia oraz twórczość artystyczną’ zostaje zmodyfikowane przez znaczenie jednostki [YZM] w taki sposób, że *folklorizm* oznacza ‘tendencję w twórczości artystycznej i kulturze masowej polegającą na odwoływaniu się do folkloru’ (WSWO 2005: 406). Wyraz *hormon* denotujący ‘substancję chemiczną wytwarzaną przez organizm ludzki lub zwierzęcy, najczęściej w gruczołach dokrewnych, wydzielaną bezpośrednio do krwi i limfy, koordynującą i regulującą procesy chemiczne w komórkach oraz podstawowe funkcje życiowe organizmu; także taka substancja wytwarzana syntetycznie; inkret’ (WSWO 2005, 513) po połączeniu z przyrostkiem *-(o)id* tworzy formację *hormonoid*, której znaczenie to ‘substancja organiczna niewystępująca²⁰ w organizmie, mająca działanie podobne do hormonów’ WSWO 2005: 513).

Zaprezentowane przykłady badanego zbioru hybryd z elementem angielskim ujawniają relewantną cechę struktur symbolicznych złożonych z podstaw angielskich, polskich i obcojęzycznych przyrostków, mianowicie, symbolika tego rodzaju hybryd zależy od symboliczności semiotycznej przyłączanych sufiksów, na co wskazuje także wypracowana przez metodologię kognitywną relacja części do całości²¹. Złożoność strukturalną wyra-

¹⁹ Abstrahując od szczegółowego opisu zmian słowotwórczych.

²⁰ Podkreślenie własne.

²¹ Jest to tak zwana relacja pozioma, która obok relacji pionowej i relacji podobieństwa jest wykorzystywana w gramatyce kognitywnej przy wyjaśnianiu relacji symbolicznej między biegunami fonologicznymi i semantycznymi jednostek składowych tworzących cały wyraz, np. [kot] + [ek] > [kotek].

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

zów dostrzegał również de Saussure, który w swoich notatkach z wykładów zawarł następującą myśl:

„Konkretnej jednostki należy szukać gdzie indziej niż w wyrazie. Zresztą znaczna liczba wyrazów są to jednostki złożone, gdzie łatwo można wyróżnić jednostki podrzędne (przyrostki, przedrostki, tematy); derywaty jak *désir-eux* [przp. tłum. ‘żądny, pragnący czego’], *malheur-eux* [przyp. tłum. ‘nieszczęśliwy’] dzielą wyrazy na odrębne części, z których każda ma wyraźne znaczenie i rolę. Na odwrót, mamy także jednostki obszerniejsze niż wyrazy: złożenia (*porte-plume*) [przy. tłum. ‘obsadka do pióra’], wyrażenia (*s’il vous plaît*) [przyp. tłum. ‘proszę’], formy odmiany (*il a été*) [przyp. tłum. ‘on był’].” (Saussure 1916, 2002: 128).

W hybrydzie kompozycyjnej *audio-video* drugi człon złożenia implikuje kilka znaczeń: *video* – ‘1. technikę rejestrowania na taśmie magnetycznej obrazu i dźwięku z możliwością natychmiastowego odtwarzania, 2. inaczej → magnetowid, 3. związany z techniką rejestrowania i odtwarzania obrazu i dźwięku na taśmie magnetycznej, zwłaszcza stosowany w tym celu’ (ang.-amer. *video* ‘wizja, telewizja; telewizyjny’(...)) (WSWO: 1327), podczas gdy element *audio* z definicji ‘służący do nagrywania i odtwarzania dźwięków’ (od łac. *audio* ‘słucham, słyszę’) jest jednoznaczny. Całość znaczeniowa tej hybrydy to ‘związany ze sprzętem służącym do nagrywania, przetwarzania i odtwarzania dźwięków i obrazów *audio + video*’ (WSWO: 115). Wnioskować zatem można, że nie wszystkie pojęcia związane z obrazem akustycznym (*signifiant*) *video* można odczytywać w strukturze całej kompozycji. Warto w tym miejscu zacytować Jeana Piageta, który w swoich badaniach poruszał problematykę elementarności struktur:

„Struktura niewątpliwie jest utworzona z elementów, ale te są podporządkowane prawom cechującym system jako taki; owe prawa, zwane prawami składania, nie dają się sprowadzić do łączących kojarzeń, lecz nadają całości jako takiej własności zbioru odrębne od własności elementów.” (Piaget 1972: 34).

Utworzona zatem z wyselekcjonowanych elementów języka hybryda leksykalna jako całość implikuje nową własność w swej złożonej strukturze (formie) i powstałym znaczeniu.

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

Hybryda złożona z trzech elementów, np. *anty dopingowy*, wymaga poprawnego rozumienia trzech jednostek: greckiego prefiksu *anty-*, angielskiego leksemu *doping* oraz polskiego sufiksu przymiotnikowego *-owy*, które zostały zintegrowane w jednej formacji o znaczeniu 'zwalczający używanie środków dopingujących przez sportowców lub mający na celu wykrycie używania tych środków' (WSWO: 77). Części tej trójelementowej hybrydy mogą być inaczej pojmowane w izolacji, a inaczej w integracji. Jednoznaczne asocjacje budzą dwa morfemy poboczne – prefiks *anty-* 'pierwszy człon wyrazów złożonych oznaczający przeciwstawienie, przeciwieństwo, zwalczanie czegoś, kogoś lub przeciwdziałanie czemuś' (WSWO: 76) oraz sufiks *-owy*, który nadaje formacji charakter przymiotnikowy. Inaczej jest z wieloznacznym anglicyzmem *doping*, który w przypadku analizowanej hybrydy powinien być kreowany w umyśle jako 'zwiększanie sprawności organizmu za pomocą niedozwolonych środków farmakologicznych' lub '3. środek farmakologiczny stosowany w tym celu', lecz nie jako '1. zachęcanie kogoś, zwłaszcza zawodnika, brawami lub innymi dowodami uznania do większego wysiłku lub do walki' (WSWO: 287). Tylko dwa znaczenia słowa *doping*, z trzech możliwych, prowadzą do właściwego odczytania symboliki tej hybrydy.

Skupiona wokół wzajemnych relacji pomiędzy strukturami fonologicznymi, semantycznymi i symbolicznymi gramatyka kognitywna pozwala dostrzec, jak ważną funkcję pełnią wszystkie człony struktury złożonej – zarówno leksemy, jak i afiksy czy inne morfemy. Aby poprawnie odwzorować sens hybrydy, trzeba wybrać do jej semantycznej interpretacji właściwe znaczenie każdego ze składników ją tworzących. Obraz mentalny powstający w umyśle użytkownika języka musi mieć właściwości selektywne umożliwiające projekcję danego pojęcia – hybrydalnego znaku językowego – w odpowiednim znaczeniu. Teoria strukturalizmu również dostrzega złożoność struktur, o czym pisze Terence Hawkes, powołując się na twierdzenia Piageta:

„Układ jednostek ma stanowić coś całkowitego, a nie być tylko zespołem utworzonym ze składników niezależnych od siebie. Jego części składowe podlegają szeregowi wewnętrznych praw, które określają naturę układu i naturę składników. Prawa te nadają częściom składowym struktury wspólne cechy, szersze od tych, które osobno posiadają, poza strukturą.” (Hawkes 1988: 13-14),

Anna Kłaczyńska: *Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej*

dodając następnie,

„iż prawdziwa natura rzeczy nie leży w samych rzeczach, ale w związkach *między* nimi, jakie sami konstruujemy, a następnie spostrzegamy.” (Hawkes 1988: 16).

Porządek linearny struktury wyrazu musi więc być odczytywany nie jako suma znaczeń morfemów, ale holistycznie – jako jednostka symboliczna.

Interesujące są relacje między jednostkami fonologicznymi, semantycznymi i symbolicznymi hybryd angielsko-polskich *łyskacz*²² oraz *ślitaśny*²³ o zróżnicowaniu etymologicznym nie tylko wewnątrz podzielnej morfemowo jednostki leksykalnej, ale i przestrzennie niejednorodnej strukturze fonologicznej. W przypadku formacji *ślitaśny* niełatwo mówić o jednostce symbolicznej, gdyż połączenie struktury fonologicznej nie jest skonwencjonalizowane. Na poziomie fonologicznym²⁴ zachodzi relacja pomiędzy częstkami odpowiadającymi sobie w dwóch systemach: angielskim przymiotnikiem *sweet* ‘słodki’ a polską grafia imitującą transkrypcję *ślit*. Aby można było w polszczyźnie posługiwać się przymiotnikiem angielskim *sweet*, trzeba poddać go procesowi słowotwórczemu, wybierając jeden z formantów. Użytkownicy języka zdecydowali się na uczynienie z angielskiego *sweet* przymiotnika ekspresywnego, mogącego funkcjonować w języku polskim w znaczeniu wzmocnionym przez sufiks *-aśny*, który potęguje cechę słodkości. Jako struktura symboliczna hybryda ta, dzięki polskiemu formantowi, łączy polskie pojęcie [PRZYMIOTNIKA] z dwoma jednostkami: angielskim słowem [SWEET] i polskim formantem [AŚNY], implikuje połączenie pojęcia [słodki] i pojęcia [stopień intensywności cechy] wyrażanego przez sufiks. Fonologiczna reprezentacja w rzeczywistości jest ambiwalentna, gdyż realizuje się poprzez angielską strukturę fonologiczną morfemu angielskiego [swi:t] i polską strukturę fonologiczną morfemu polskiego [aśny], dając w rezultacie mieszaną formę struktury symbolicznej w rozumieniu kognitywnym i mieszaną strukturę znaku językowego w sensie strukturalistycznym. Złożoność znaku (*signe*) jest dualistyczna i przejawia się jako relacja języka angielskiego do języka polskiego w częstkach *sweet* i *ślit* oraz jako relacja części do całości [ślitaśny] → [ślit] + [-aśny]. Bez koherencji z formantem polskim element angielski nie zaistniałby w

²² Wyraz zarejestrowany w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN* (2008).

²³ Wyraz okazjonalny, do tej pory nienotowany w normatywnych opracowaniach leksyko-graficznych, choć można go odnaleźć w Narodowym Korpusie Języka Polskiego.

²⁴ Przypomnijmy, że Langacker w gramatyce kognitywnej pod pojęciem struktury fonologicznej rozumie dźwięki, gesty i pismo (Langacker 2009: 32).

polszczyźnie (abstrahując od celowości tworzenia takich formacji)²⁵. Polonizacja angielskiego elementu oraz derywacja sufiksalna na gruncie polskim mają decydujący wpływ na symbolikę wyrazu *slitaśny*, zapewniając potencjał funkcjonalny całego wyrażenia na poziomie semantycznym, fonologicznym i symbolicznym.

Pewne podobieństwo relacyjne można zauważyć w angielsko-polskiej hybrydzie *łyskacz*. Formant *-acz* w tej formacji również jest nacechowany ekspresywnie i może być uznany za pojęcie [INTENSYFIKACJI CECHY] dodane do pojęcia [WHISK(Y)] → [ŁYSK(I)], co tworzy relację części do całości, a także ilustruje relację pomiędzy językiem angielskim i polskim. Na biegunie fonologicznym brzmiące z angielska *whisky* [ʍiski] najprawdopodobniej z powodu braku połączenia liter <ł> oraz <i>, a także głosek [ʍ] oraz [i] w języku polskim przeszło w połączenie <ły> możliwe graficznie i łatwiejsze artykulacyjnie w słowie *łyskacz* [ʍyskač]. Częstki *łysk-* oraz *-acz* zależą od siebie, a ich relacja pozioma (linearna) jest obligatoryjna. Czy można by do rdzenia *łysk-* dodać inny sufiks, który utworzyłby wyraz zrozumiały i przydatny w języku? Trudno na to pytanie znaleźć odpowiedź. Z pełnym przekonaniem można jednak dowieść, iż struktura symboliczna tej formacji wyróżnia się innowacyjnością na poziomie fonologicznym (i graficznym)²⁶ oraz ekspresją w warstwie znaczeniowej. Odnotowanie słowa *łyskacz* w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN* (2008) jako potocznego przemawia za możliwością konwencjonalizacji tego wyrazu. Częstotliwość użycia musiała bowiem być na tyle wysoka, aby wprowadzić to słowo do leksykonu. Ekspresywizm natomiast może świadczyć o jego okazjonalnym lub środowiskowym wykorzystywaniu.

2.3 Osobliwości semiotycznej natury hybryd leksykalnych

Ilość elementów składowych na poziomie fonologicznym czasami nie pokrywa się z ilością elementów składowych na poziomie semantycznym lub odwrotnie, na co uwagę zwraca John R. Taylor (Taylor 2007: 334-337). Hybryda *fotooffsetowy* na gruncie języka polskiego jest rozkładana semantycznie na trzy składniki: grecki *foto-*, angielski *offset* oraz polski formant przymiotnikowy *-owy*, które są sumą znaczeń implikowanych przez te jednostki: przedrostek *foto-* wskazuje na związek znaczeniowy ze światłem lub z fotografią, *offset* to w tej hybrydzie albo '1. technika druku płaskiego polegająca na przenoszeniu reproduktowanego rysunku lub tekstu na płytę

²⁵ Jak już wspomniano, wyraz *slitaśny* nie funkcjonuje w polszczyźnie oficjalnej, choć biorąc pod uwagę dynamikę zmian współczesnego języka polskiego, nie można z całą stanowczością uznać go za efemerydę. Taki sposób wzbogacania słownictwa może okazać się charakterystyczny dla pewnych gwar środowiskowych, młodzieżowych, które z łatwością ulegają wpływowi języka angielskiego. Por. Narodowy Korpus Języka Polskiego.

²⁶ Langacker za strukturę fonologiczną uznaje także postać graficzną wyrazu.

cynkową albo aluminiową, a z niej na papier za pośrednictwem cylindra gumowego; druk offsetowy' albo '2. maszyna drukująca tą techniką' (WSWO, 894)²⁷, a sufiks *-owy* to 'przyrostek, za pomocą którego urabiamy seryjnie przymiotniki od podstaw rzeczownikowych' (WSPP 2006: 1540). Gdyby podzielić hybrydę *fotooffsetowy* na najmniejsze jednostki znaczące, *signifié* bazy hybrydowej, jakim jest anglicyzm *offset*, zostałby rozszczepiony na jednostki *off* i *set*, tracąc implikowane przez swą pełną postać znaczenie. Gdyby zatem powiedzieć, że wyraz *fotooffsetowy* składa się z morfów *foto-*, *off*, *set*, *-owy*, fonologicznie wyróżnione zostałyby cztery jednostki, z których wydzielona jednostka *off* jest definiowana w polszczyźnie jako 'nurt teatrów niekomercyjnych, awangardowych i eksperymentalnych \diamond *film*. z *offu* – o głosie: dobiegający spoza kadru' (WSWO: 893), a cząstka *set* jako 'część meczu w tenisie, siatkówce, tenisie stołowym i w badmintonie, którą wygrywa ten, kto pierwszy zdobędzie odpowiednią liczbę gemów lub punktów' (WSWO: 1143). Z zestawienia definicji wszystkich cząstek składowych hybrydy *fotooffsetowy* wynika, że dwie połączone w jeden wyraz jednostki fonologiczne *off* i *set* mają wspólne znaczenie, które zawiera się w głównym członie hybrydy, a które jest inne od ich znaczeń cząstkowych, indywidualnych. Cząstki te jako jedna struktura symboliczna nie mogą być traktowane na biegunie semantycznym i fonologicznym oddzielnie, gdyż ich różne znaczenia nie stanowią koherencji w wyniku integracji w wyraz *offset*²⁸. Struktura semantyczna hybrydy przymiotnikowej *fotooffsetowy* jest zatem trzelementowa, choć fonologiczna może zawierać cztery składniki morfemowe²⁹.

Wątpliwości co do ilości odpowiadających sobie jednostek fonologicznych i semantycznych można mieć również, analizując hybrydę *fotoreporterka*. W strukturze symbolicznej wyraźnie odznaczają się trzy elementy *foto-*, *reporter* oraz formant nadający żeńskość *-ka*. Hybrydę tę można podzielić na morfemy jeszcze bardziej szczegółowo, rozkładając wyraz *reporter* zapożyczony z języka angielskiego na jednostki *report* oraz *-er*. W polszczyźnie znajduje się zarówno wyraz *report*, jak i element *-er*, który Renata Grzegorzczkowska określa jako formant, sufiks obcy tworzący odczasownikowe nazwy wykonawców czynności, np. *monter* (Grzegorzczkowska 1982:

²⁷ Ze względu na połączenie z prefiksem *foto-* można wykluczyć trzecie znaczenie wyrazu *offset* jako '3. ekon. zobowiązania finansowe, składanych przez zagraniczną firmę, która wygrała duży przetarg, obejmujących np. bezpośrednie inwestycje lub ulokowanie części produkcji w danym kraju' (WSWO: 894).

²⁸ Leksem *offset* zawarty w hybrydzie *fotooffset* czy *fotooffsetowy* musi być rozumiany w sensie pierwszym i drugim (terminologia poligraficzna) wskazanym w definiendum.

²⁹ Przedstawiony wcześniej przykład hybrydy *farmerka*, rozłożony w analizie zasadniczo na dwie części: *farmer* oraz *-ka*, również może być podzielny na więcej elementów: *farm* 'farma' + *-er* + *-ka*. Jednak przypisywane tym trzem elementom osobno znaczenia są koherentne, nie wprowadzają innych informacji aniżeli cały wyraz *farmerka*. Ilość elementów semantycznych odpowiada ilości elementów fonologicznych, nie komplikując rozumienia relacji symbolicznej w zależności od podziału morfologicznego.

39). Jednak biorąc pod uwagę znaczenia słowa *report* w języku polskim: '1. ekon. umowa zawierana na giełdzie na określony termin w oczekiwaniu na wyżkę cen w celu osiągnięcia zysku na różnicy kursów, 2. hand. przeniesienie sumy z jednej strony księgi rachunkowej na drugą stronę; także suma przeniesiona' (WSWO: 1086), które nie odpowiadają w żaden sposób znaczeniu reprezentowanemu przez element hybrydyczny występujący w hybrydzie *fotoreporterka*, taką interpretację trzeba by odrzucić. Inaczej jest w języku angielskim. Rzadko wykorzystywany w polszczyźnie sufiks *-er* w języku angielskim jest typowym sufiksem *nomina agentis*. Angielski wyraz *report* definiuje *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2010) między innymi w dwóch znaczeniach: jako rzeczownik 1. OF NEWS 'a written or spoken account of an event, especially one that is published or broadcast' i czasownik 2. NEWS/STORY 'to present a written or spoken account of event in a newspaper, on television, etc.' (Hornby 2010: 1294). Definicje te nie oddają znaczenia wyrazu *report*, które przypisywane jest tej postaci graficznej w polszczyźnie. Dzieje się tak dlatego, że funkcjonujący w języku polskim leksem *report* w znaczeniu ekonomicznym i handlowym został zapożyczony z języka francuskiego, nie jest on tłumaczeniem angielskiej jednostki słownikowej. Podobnie brzmiący i wyglądający wyraz angielski ma swój odpowiednik w polszczyźnie w formie *raport*, czyli 'sprawozdanie'. W analizowanej hybrydzie chodzi o wyraz *reporter* w całości zapożyczony z języka angielskiego do polszczyzny. W obu systemach lingwistycznych słowo *reporter* nazywa dziennikarza, osobę 'przygotowującą dla czasopism, radia lub telewizji sprawozdania z wydarzeń bieżących' (WSWO: 1086; Mańczak-Wohlfeld 2010: 174); *reporter* 'a person who collects and reports news for newspapers, radio, television' (Hornby 2010: 1296). Na gruncie języka polskiego dwie jednostki [report] oraz [er] razem stanowią właściwe znaczenie odczytywane w hybrydzie *fotoreporterka* < *reporter*. Struktura semantyczna jest zatem trzelementowa, choć fonologiczna może zawierać cztery składniki morfemowe.

3. Podsumowanie

Niniejszy tekst zawiera uwagi semiologiczne na temat tylko niektórych rodzajów hybryd leksykalnych i z pewnością nie wyczerpuje całej analizy, jaką można przedstawić, badając to zagadnienie. Ingerencja języka angielskiego w polski system leksykalny jest niezwykle ekspansywna i prowadzi nie tylko do samego przejmowania zapożyczeń leksykalnych, ale i do tworzenia wyrazów o polsko-angielskim czy o angielsko-obcym składzie morfemowym. Słownictwo hybrydowe odznacza się nie tylko ciekawą strukturą formalną, ale i etymologią, semantyką i pragmatyką językową. Semiotyczna natura hybryd leksykalnych jest nie mniej złożona niż one same, dlatego metodologia strukturalistyczna w połączeniu z metodami analizy gramatyki kognitywnej może przynieść ciekawe spostrzeżenia badawcze.

Wykaz stosowanych skrótów

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

EWOJP – Encyklopedia wiedzy o języku polskim.

SJPDor – *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, przedruk elektroniczny (1997).

WSWO – Wielki słownik wyrazów obcych PWN (2005).

WSPP – Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN (2006).

Bibliografia

- Bańko, M. 2005. *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bussmann, H. 2006. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.
- Buttler, D. 1986. *Formacje hybrydalne w różnych okresach rozwoju i warstwach słownikowych polszczyzny*, [w:] Warchoń, S. (red.) *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, s. 23-31.
- Crystal, D. 2003. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doroszewski, W. (red.) 1997. *Słownik języka polskiego (1958-1962)*. Przedruk elektroniczny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczkova, R. 1982. *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Wyd. V. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkova, R., Puzynina, J. 1999. *Problemy ogólne słowotwórstwa*, [w:] Grzegorzczkova, R., Laskowski, R., Wróbel H. (red.) *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Wyd. trzecie poprawione. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 361-389.
- Hawkes, T. 1988. *Strukturalizm i semiotyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hornby, A. S. 2010. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Eight edition. Oxford: Oxford University Press.
- Jadacka, H. 2001. *System słowotwórczy polszczyzny (1945-2000)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kaproń-Charzyńska, I. 2004. Prefiksy, sufiksy, prefiksoidy, sufiksoidy czy człony związane?, *Język polski LXXXIV* z. 1, s. 16-28.
- Kortas, J. 2003. Hybrydy leksykalne we współczesnej polszczyźnie: próba kategoryzacji, *Prace Językoznawcze* z. V. Olsztyn, s. 99-115.
- Langacker, R. W. 2009. *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*. Kraków: Universitas.
- Mańczak-Wohlfeld, E. 1995. *Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim*. Kraków: Universitas.
- Mańczak-Wohlfeld, E. 2006. *Angielsko-polskie kontakty językowe*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Anna Kłaczyńska: Poza strukturalizm. Hybrydy leksykalne w świetle gramatyki kognitywnej

- Mańczak-Wohlfeld, E. (red.) 2010. *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Markowski, A. (red.) 2006. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Obara, J. 1986. *Hybrydy i półkalki na tle innych jednostek językowych obcego i rodzimego pochodzenia*, [w:] Warchoń S. (red.) *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich (księga referatów Ogólnopolskiej Konferencji naukowej w Lublinie, 10-11 maja 1984 roku)*. Lublin: UMCS, s. 59-73.
- Piaget, J. 1972. *Strukturalizm*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- Polański, E. (red. nauk.) 2008. *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Saussure, F. de. 2002. *Kurs językoznawstwa ogólnego*. Przekł. K. Kasprzyk K., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Taylor, J. R. 2007. *Gramatyka kognitywna*. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Urbańczyk, S. (red.) 1978. *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Waszakowa, K. 2003. Czy w słowotwórstwie pojęcie «hybryda» jest przydatne?, *Poradnik Językowy*, nr 10, s. 3-11.
- Waszakowa, K. 2005. *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Witaszek-Samborska, M. 1993. *Zapożyczenia z różnych języków we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)*. *Prace Komisji Językoznawczej*, t. XX. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.